

UDK 27-175.2:26"652"-86E-2

Primljeno: 14. 4. 2016.

Prihvaćeno: 19. 6. 2017.

Pregledni članak

APOKALIPTIKA U IZVORNIM KUMRANSKIM SPISIMA

Domagoj RUNJE

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
Zrinsko-frankopanska 19, p.p. 329, 21 000 Split
domagojrunje@yahoo.it

Sažetak

Premda je u Kumranu pronađen relativno mali broj originalnih apokaliptičkih spisa, apokaliptičke teme nerijetko su predmet rasprave na području kumranskih istraživanja. U ovom izlaganju najprije se navode spisi koji u svojem naslovu imaju riječ *apokalipsa*. Zatim se predstavljaju ostali važniji spisi s apokaliptičkim sadržajima kao što su posljednja bitka između dobra i zla, mesijanski likovi, periodizacija povijesti, vječni hram i njegovo bogoslužje.

Ključne riječi: apokalipsa, apokaliptika, eshatologija, Kumran, svici s Mrtvoga mora, Biblija.

Uvod

Apokalipsa se obično definira kao vrste literature u kojoj anđeo ili neko drugo nebesko biće otkriva ljudskom primatelju objavu koja sadrži konačnu sudbinu svijeta i dolazak spasenja.¹ Prema toj definiciji značenje riječi *apokalipsa* najprije se odnosi na način stjecanja određenog znanja, a to je u ovom slučaju objava Božja posredovana nebeskim bićem, a potom na sadržaj te objave koji ima eshatološke elemente jer je riječ o posljednjim vremenima i konačnoj sudbini svijeta.

Među kumranskim spisima, isključivši primjerke onih dokumenta koji su i prije bili poznati iz drugih izvora, nema nijednoga koji bi odgovarao baš

¹ Usp. James VANDERKAM – Peter FLINT, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls*, New York, 2004., 364.

takvoj definiciji apokalipse. Zbog toga među stručnjacima koji se bave kumranskim rukopisima postoji stanovito suglasje da se riječ *apokalipsa* ne shvaća samo u značenju književne vrste nego se shvaća u širem smislu.² U pravilu to se odnosi na tekstove koji nemaju apokaliptičku formu, ali imaju apokaliptički sadržaj jer govore o posljednjim ili o pretposljedn timerenima, ako posljednjim timerenima nazovemo konačnu i trajnu sudbinu svijeta koja još nije nastupila.

Ovaj je članak podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu predstavljene su kumranski spisi koji u svojem naslovu imaju riječ *apokalipsa*. Riječ je o naslovima koje su dotičnim rukopisima dali njihovi prvi proučavatelji. U drugom dijelu navedeni su odabrani tekstovi s glavn timer apokaliptičkim sadržajima ili temama. Kako je već rečeno, riječ je samo o dokumentima koji nisu bili poznati prije kumranskih otkrića.

Kriterij za odabir spisa u prvom dijelu rada je jasan: riječ *apokalipsa* u naslovu. No što se tiče drugog dijela rada, potrebno je navesti glavne apokaliptičke teme. U tomu smo se oslonili na jednoga od najboljih poznavatelja kumranskih spisa. To je Florentino García Martínez. On u svojem članku *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*³ navodi i obrađuje sljedeće najvažnije apokaliptičke teme: podrijetlo zla, razdoblja povijesti i očekivanje svršetka, komuniciranje s nebeskim svijetom, eshatološki rat. Usto spominje, ali u navedenom članku ne obrađuje, sudjelovanje mesijanskih likova u konačnoj bitki. García Martínez u svojem je članku obradio navedene teme uzimajući u obzir sve relevantne kumranske rukopise, pa tako i one dokumente koji su bili poznati i prije kumranskih otkrića, kao što su primjerice *Damašćanski dokument* i *Knjiga jubileja*.

U ovom članku na temelju navedenih tema ograničili smo se na one kumranske spise apokaliptičkog sadržaja koji nisu bili poznati otprije iz drugih izvora, s ciljem da ih ukratko predstavimo. Pitanje u kakvoj su vezi pojedini kumranski spisi sa zajednicom, koja se u nekima od njih spominje i koja je kroz nekoliko naraštaja prije više od dvije tisuće godina živjela i djelovala u Kumranu nadomak Mrtvog mora, ostaje otvoreno. No, uvid u izvorne kumranske dokumente daje nam jasniju sliku o tomu koliko su i kako apokaliptičke teme bile prisutne u misli i životu ljudi toga doba i prostora.

² Usp. Florentino GARCÍA MARTÍNEZ, *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*, u: John J. COLLINS I DR. (ur.), *Encyclopedia Of Apocalypticism*, I, New York, 2000., 164.

³ Usp. Florentino GARCÍA MARTÍNEZ, *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*, 162–192.

1. Spisi koji u naslovu imaju riječ *apokalipsa*

Među mnoštvom različitih kumranskih spisa samo četiri dokumenta dobila su od svojih proučavatelja naslov *apokalipsa*. To su: *1QLamekova apokalipsa*, poznatija pod nazivom *Apokrif Knjige Postanka*, *4QAramejska apokalipsa* ili *4Qpseudo Daniel ar*, *4QApokalipsa sedmica (?)* i *4Q Mesijanska apokalipsa*.

1.1. *1QLamekova apokalipsa (1Q20) – Apokrif Knjige Postanka*

Godine 1955. u nizu *Discoveries in the Judean Desert (DJD)*⁴ objavio je Josef Milik pod naslovom *Apocalypse of Lamech* osam fragmenata teksta na aramejskom jeziku za koje je utvrđeno da pripadaju dokumentu koji se do njegova potpunog objavljivanja nazivao *Ain Feshka Lamech Scroll*. Taj naslov predložio je John Trever, koji je u jednom fragmentu pročitao sadržaj u kojem se Lamek, Noin otac, obraća svojoj ženi Bitenoš. Trever je zaključio da bi taj fragment pripadao primjerku izgubljene *Knjige Lamekove*, koja se spominje u jednom grčkom popisu apokrifnih knjiga.⁵ Ipak, kada su Nahman Avigad i Yigael Yadin proučili čitav svitak, uvidjeli su da se on, budući da ne govori samo o Lameku nego i o drugim patrijarsima, ne može nazivati samo Lamekovim imenom. Stoga su svitak objavili pod naslovom *Genesis apocryphon*.⁶ Ni to nije potpuno sretan naslov, zbog toga što značenje riječi *apokrif* polazi od našega (anakronog) shvaćanja odnosa toga dokumenta prema biblijskoj Knjizi Postanka. Raspravlja se također o teološkoj i literarnoj vrsti toga dokumenta. Za neke autore to je midraš ili preteča midraša, za neke prepričana ili prerađena Biblija i slično.⁷ Postavlja se i pitanje njegova kumranskog podrijetla. Dok ga neki smatraju odličnim primjerom esenske biblijske egzegeze, većina autora koji su proučavali *Lamekovu apokalipsu* ili *Apokrif Knjige Postanka* ne prepoznaju u tom spisu bitne oznake esenske teologije.⁸ U svakom slučaju riječ je o dokumentu koji nije bio poznat prije kumranskih otkrića.

⁴ Usp. Dominique BARTHÉLEMY – Josef T. MILIK I DR., *Qumran Cave I*, Oxford, 1955., 86–87.

⁵ Usp. John C. TREVER, Identification of the Aramaic Fourth Scroll from 'Ain Feshkha, u: *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 31 (1949.) 115, 9.

⁶ Usp. Nahman AVIGAD – Yigael YADIN, *A Genesis Apocryphon. A Scroll from the Wilderness of Judaea*, Jerusalem, 1956.

⁷ O tomu vidi u: Daniel A. MACHIELA, *The Genesis Apocryphon (1Q20): A Reevaluation of its Text, Interpretive Character, and Relationship to the Book of Jubilees*, A Dissertation Submitted to the Graduate School of the University of Notre Dame in Partial Fulfillment of the Requirements of the Degree of Doctor of Philosophy, Notre Dame, Indiana, 2007., 5–12.

⁸ Usp. *Isto*, 18–19.

Spominjemo ga zbog toga što je osam njegovih fragmenata prvi put objavljeno pod naslovom koji u sebi sadrži riječ *apokalipsa*. Ta riječ ipak nije upotrijebljena slučajno. Premda je *Lamekova apokalipsa* danas poznatija pod nazivom *Apokrif Knjige Postanka*, ona se i dalje smatra i naziva apokaliptičkim djelom. Tako primjerice čini Daniel A. Machiela, koji u svojoj doktorskoj disertaciji o tom dokumentu navodi dva njegova apokaliptička elementa: nebeska »otajstva« i tumačenje snova.⁹ Za bolje razumijevanje tih elemenata ukratko ćemo navesti sadržaj čitava sačuvanog teksta toga spisa kojemu je inače izgubljen i početak i kraj.

Sačuvani tekst počinje s pripovijedanjem o Noi, a završava s Božjim obećanjem Abrahamu da mu nasljednik neće biti Eliezer Damašćanin, nego sin koji će se roditi iz njegova tijela. Pretpostavlja se da je sačuvanom tekstu prethodilo pripovijedanje o stvaranju svijeta i prvim ljudima, Adamu i Evi, a ne zna se gdje je bio završetak. Ono što imamo na raspolaganju pokriva sadržaj koji nalazimo u Post 6 – 15. Posebnost pripovijedanja je ja-forma,¹⁰ a glavni likovi su Lamek, Noa i Abraham.

Lamek o kojemu je tu riječ deveti je Adamov potomak iz Šetova koljena. Lamek je sin Metušalahov i unuk Henokov, a otac Noin. Kada je njegova žena Bitenoš zanjela, Lameka je obuzela sumnja da je dijete možda začeto iz njezina preljubničkog odnosa sa Stražarima tj. likovima koji se u Post 6,2 nazivaju sinovima Božjim, a koji su sebi uzimali žene kako su htjeli. Uznemiren sumnjom, Lamek je zatražio od svoje žene da mu kaže istinu. Ona se plaćući zaklela da je dijete njegovo podsjećajući ga čak na njihov spolni odnos u kojem je dijete začeto. Ipak, sumnja ne napušta Lameka te se on obraća svojem ocu Metušalahu i moli ga da sad on ode svojem ocu Henoku i upita ga čije je začeto dijete. Henok sigurno zna istinu. On je, naime, s anđelima u raji i zna sve. Metušalah odlazi svojem ocu Henoku i on mu potvrđuje da je dijete začeto u Bitenošinoj utrobi Lamekovo dijete.

U nastavku inače veoma loše sačuvanoga teksta govori se o Noinu rođenju, da bi potom započelo Noino pripovijedanje o potopu izgovoreno u prvom licu. Noa govori o sebi kao o pravedniku koji je tražio istinu već u majčinoj utrobi, a kasnije doznajemo i ime njegove žene koje nije spomenuto u Knjizi Postanka. Zvala se Amzara. Navodi Noa i to kako je svojim sinovima našao žene između svoje braće, čemu je možda cilj otkloniti sumnju u to kako bi žene njegovih sinova mogle biti iz Kajinova potomstva. Nakon potopa Bog sklapa s Noom i njego-

⁹ Usp. *Isto*, i–b.

¹⁰ Oblik pripovijedanja u ja-formi ipak se ne odnosi na čitav tekst. U 21,23 nalazi se nagli prijelaz u treće lice i tako ostaje do kraja sačuvanog teksta.

vim sinovima savez, isto kao i u Knjizi Postanka. Noa spominje i svoje vinogradarsko umijeće kao i to kako je pio vino, ali u sačuvanom tekstu nema epizode o njegovu pijanstvu. U trinaestom i četrnaestom stupcu tekst je, nažalost, veoma oštećen, a baš tu se nalazi Noina vizija o stablima i tumačenje njihova značenja. U svemu tome važno je istaknuti kako se Bog Noi obraća u viđenjima u kojima stoji ispred njega. Odjeljak o Noi završava diobom zemlje između njegove trojice sinova, a sljedeća osoba koja govori u prvom licu jest Abraham.

On pripovijeda o svojem putu u Egipat opširnije nego što to nalazimo u Knjizi Postanka i s više detalja koji se tiču njegove žene Sare, koju je potaknut snoviđenjem, predstavio kao sestru. Nakon opisa boravka u Egiptu, slijedi povratak u Kanaan, rat protiv mezopotamijskih kraljeva i, na kraju sačuvanoga teksta, Božje obećanje da će imati vlastitoga sina koji će ga naslijediti. Abraham, kao i Noa ima intenzivan odnos s Bogom, koji mu se obraća u viđenjima i vodi ga čitavim životnim putem.

Prema sudu Geze Vermesa *Apokrif Knjige Postanka* nastao je u prvoj polovici II. stoljeća prije Krista, a možda i ranije, te je »mješavina« različitih književnih vrsta.¹¹ Rečeno je da je prvotni naslov *Lamekova apokalipsa* napušten jer sadržaj dokumenta ne govori samo o Lameku nego i o drugim patrijarsima. No riječ *apokalipsa* u naslovu može se opravdati sadržajima, kao što je odlazak u druge, tj. nebeske sfere, odakle se sve vidi i zna sva istina, kako to potvrđuje razgovor Metušalaha s Henokom, koji se ondje nalazio. Uz taj sveznajući pogled s neba, tu su i božanska viđenja Noe i Abrahama. S njima Bog također razgovara kao *Onaj koji sve zna* i otkriva svojim slugama ono što se tiče sadašnjosti i budućnosti.

1.2. 4QPseudo Daniel ar ili 4QAramejska apokalipsa

Niz ulomaka označenih brojevima 4Q243-246 nazivaju se imenom 4QPseudo *Daniel ar*. Među njima posebno mjesto ima dokument 4Q246, koji se još naziva i 4QAramejska *apokalipsa*, a s tim dokumentom povezuju se još ulomci pod brojem 6Q14 i 4Q489.

Sadržaj ulomaka 4Q246 podsjeća na viđenje proroka Daniela o Sinu Čovječjem u Dn 7,13-27. Lik sličan Danielu¹² objašnjava nekom kralju koji sjedi na prijestolju njegov san. Nakon ratova u kojima se spominju Egipat i Asirija, doći će konačni vladar koji će biti proglašen *Sinom Božjim* i zvat će ga *Sinom Sveviš-*

¹¹ Usp. Geza VERMES, *The Complete Dead Sea Scrolls in English*, London, 1998., 449.

¹² Tako ga naziva Geza Vermes; usp. *Isto*, 576.

njega. No u nastavku teksta vladavina mira, koja će nastupiti u konačnici, ne povezuje se s pojedinačnim vladarom nego s čitavim narodom Božjim koji će vladati nad svim drugim narodima.

Izrazi *Sin Božji* i *Sin Svevišnjega* izazvali su posebnu pažnju zbog toga što se podudaraju s Kristovim titulama u naviještenju njegova rođenja u Lk 1,32-35. Postoje različiti pokušaji identifikacije osobe na koju se ti izrazi odnose u *Aramejskoj apokalipsi*.¹³ Jedni misle da je riječ o povijesnoj osobi, najvjerojatnije o nekom od hasmonejskih kraljeva. Drugi navedene izraze pripisuju bićima poput nebeskog Melkisedeka ili anđela Mihaela. Treći misle da je riječ o Mesiji, četvrti o Antikristu itd. Prema tomu pitanje identiteta toga lika ostaje i dalje otvoreno, ali ono što daje apokaliptički tom tom dokumentu jest činjenica da u njemu govori jedan *danielski* lik koji zna tumačiti snove čiji se sadržaj odnosi na konačno i vječno kraljevstvo.

1.3. 4QApokalipsa sedmica (?)

U naslovu toga rukopisa, od kojega je sačuvan samo jedan jedini ulomak s oznakom 4Q247, stoji upitnik. To je zato što je tekst toliko kratak da se ne može sa sigurnošću reći kojemu djelu pripada. Ipak, moguće je da je riječ o *Apokalipsi sedmica* koju nalazimo u *Prvoj Henokovoj knjizi*, gdje ima deset takvih sedmica, a u svakoj od njih sedam je naraštaja. Na temelju ono malo sačuvanoga teksta možemo samo zaključiti da je riječ o dokumentu koji sadrži apokaliptičko pripovijedanje povijesti svijeta koja je podijeljena na sedmice. U sačuvanom ulomku spominje se peta sedmica i vjerojatno vrijeme u kojem je kralj Salomon sagradio hram u Jeruzalemu, vrijeme kralja Sidkije kad je hram razoren i vrijeme poslijesužanjske obnove. Teško je reći koji su sve apokaliptički elementi bili prisutni u čitavu tekstu, ali je jasno da je tijek povijesti, tj. prošlih i budućih događaja raspoređen po razdobljima koji se računaju u sedmicama. Ako je tekst 4Q427 sastavni dio Henokove *Apokalipse sedmica*, onda taj sačuvani odlomak govori o Salomonovu više puta obnavljanom hramu koji je sjena eshatološkoga hrama, o čijoj se gradnji govori u osmoj sedmici Henokove knjige.

1.4. 4QMesijanska apokalipsa

Dokument s oznakom 4Q521 sačuvan je u više manjih ulomaka i komadića. Najveći je ulomak br. 2, gdje se prepoznaju ostatci triju stupaca teksta. Od njih

¹³ Usp. James VANDERKAM – Peter FLINT, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls*, 335.

najznačajniji, i po veličini i po sadržaju, jest drugi stupac u kojem se govori o Pomazaniku Mesiji, kojega će slušati i nebesa i zemlja. Taj je dokument veoma važan za proučavanje Novoga zavjeta jer opisuje lik Mesije koji se može usporediti s Isusom iz Nazareta. Tekst 4Q521 napisan je početkom I. stoljeća poslije Krista, a sadrži opis Mesije čije se karakteristike paralelne s tekstom iz proroka Izaije 58,6 i 61,1-2 pa prema tomu i s Lk 4,16-21, gdje Isus u nazaretskoj sinagogi, pročitavši Iz 61,1-2, kaže kako se to Pismo u njemu ispunilo (usp. također Lk 7,21-22).

Prema 4Q521 i paralelnim novozavjetnim tekstovima Mesija će činiti čudesna djela. Među ostalim, on će osloboditi zasužnjene, otvoriti oči slijepima, uzdići potlačene, propovijedati radosnu vijesti siromasima itd., a osobito je važno da će oživiti mrtve (4Q521 fr. 2. st. 2. r. 12).¹⁴ Zbog toga se taj dokument često naziva i *Resurrection fragment*.¹⁵ Koliko je prikladno da u naslovu toga spisa riječ *apokalipsa*, predmet je rasprave. U sačuvanom tekstu, naime, nemamo lik koji prima božansku objavu. No budući da se u njemu govori o dolasku Mesije, a među karakteristikama po kojima će biti prepoznat navodi se i oživljavanje mrtvih, to možemo shvatiti kao apokaliptičko-eshatološki sadržaj.

2. Spisi s apokaliptičkim sadržajima

U svojem priručničkom prijevodu svih (nebiblijskih) kumranskih rukopisa na engleski jezik, već spomenuti stručnjak Geza Vermes među apokaliptička djela svrstava samo četiri dokumenta. To su *Apokalipsa sedmica* (4Q247); *Djela grčkoga kralja* (4Q248); *Knjiga misterija* (1Q27; 4Q299–301) i *Mesijanska apokalipsa* (4Q521). Drugi autori u različitoj mjeri među apokaliptička djela ubrajaju i mnoge druge.¹⁶ Kako smo već rekli, ovdje smo kao kriterij odabira kumranskih apokaliptičkih spisa uzeli teme koje u svojem članku *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*¹⁷ navodi Florentino García Martínez. To su: podrijetlo zla, razdoblja povijesti i očekivanje svršetka, komuniciranje s nebeskim svijetom, eshatološki rat i mesijanski likovi. No, kao što ćemo vidjeti, uz njih se ističe još jedna važna tema, a to je tema zemaljskoga i nebeskoga ili vremenitoga i vječnoga bogoslužja.

¹⁴ Oživljavanje mrtvih spominje se i u fragmentu 7, samo što tu subjekt nije Mesija nego Bog, koji oživljava mrtve svojeg naroda.

¹⁵ Usp. Geza VERMES, *The Complete Dead Sea Scrolls in English*, 391.

¹⁶ Usp. James VANDERKAM – Peter FLINT, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls*, 363.

¹⁷ Usp. Florentino GARCÍA MARTÍNEZ, *Apocalypticism in the Dead Sea Scrolls*, 162–192.

2.1. Pravilo zajednice i srodni spisi

Pravilo zajednice jedan je od prvih pronađenih kumranskih spisa. Glavni rukopis pronađen je u prvoj pećini i nosi oznaku 1Q28 ili 1QS, a uz njega postoje i drugi primjerci koji potječu uglavnom iz četvrte i pete pećine.¹⁸ Uz *Pravilo zajednice* usko su povezana još dva dokumenta, koja se nalaze na istom svitku pronađenom u prvoj kumranskoj pećini. To su *Pravilo zajednice Izraela posljednjih dana* (1Q28a) i *Blagoslovi* (1Q28b), koji se mogu smatrati dodatkom *Pravilu zajednice*. Misli se da je *Pravilo zajednice* nastalo oko 100. godine prije Krista. Glavni rukopis (1Q28) ima jedanaest stupaca teksta, čiji se sadržaj u grubim crtama može podijeliti na tri dijela:¹⁹ 1) Ulazak u Savez i pouka o dvama duhovima (1 – 4); 2) Propisi koji se tiču vijećanja zajednice (5 – 9); 3) Upute Učitelju i Učiteljev himan (10 – 11).

Pravilo zajednice ne može se nazvati apokaliptičkim ni po svojem obliku ni po većini sadržaja. Pogotovo to vrijedi za one dijelove teksta koji se odnose na pristupanje zajednici i život u njoj. Razlog zbog kojega zajednica uopće postoji ima svoje utemeljenje u iščekivanju ispunjenja svega onoga što je Bog rekao po Mojsiju i prorocima. Da bi se odvojili od zlih ljudi, članovi zajednice povukli su se u pustinju nadahnuti tekstem Iz 40,3 kako bi ondje pripravili put Gospodinu. Tekst dokumenta nije objava posredovanjem nekoga nebeskog bića, ali prema *Pravilu zajednice Izraela posljednjih dana* (1Q28a 2,8-9) članovi zajednice vjeruju u nevidljivu prisutnost anđela u svojoj sredini.

Nauk *Pravila zajednice* obilježen je determinizmom: Bog sve zna i ništa što je određeno ne može se promijeniti. Međutim, unatoč snažnom pečatu predodređenosti, izgleda da se ljudi mogu slobodno svrstati na stranu svjetla, kao što su to učinili članovi zajednice. Bog je stvorio dva duha, dobrog i zloga. Oni vladaju ljudskom naravi. Ljudi kojima vlada dobri duh sinovi su svjetla, a oni kojima vlada zli, sinovi su tame. Prema tomu, s jedne strane, čini se da je svakomu predodređena njegova konačna sudbina. Međutim, poučna narav toga dokumenta sugerira to da svatko ipak može izabrati takav životni put na kojem će biti prepoznat kao sin svjetla.

U *Pravilu zajednice* ne govori se izričito ni o besmrtnosti duše ni o zagrobnom životu. No možda je to zato što je riječ o prihvaćenom vjerovanju koje nije potrebno isticati.²⁰ Ono što je važno jest to da se u borbi između dobrog

¹⁸ To su: 4Q255-64; 4Q280; 4Q286-287; 4Q502; 5Q11, 5Q13.

¹⁹ Geza VERMES, *The Complete Dead Sea Scrolls in English*, 98.

²⁰ Usp. Paolo SACCHI, *Regola della comunità*, Brescia, 2006., 68

i zloga duha treba na vrijeme svrstati na stranu onoga koji pobjeđuje, a to je Dobro.²¹ Zato se oni koji ulaze u zajednicu smatraju onima koji ulaze u život.²²

Drugi važan element koji trebamo navesti jest pitanje mesijanskog doba. To je poseban trenutak u povijesti zajednice, jer s mesijanskim dolaskom nastupa novo doba. Pravilo života koje trebaju opsluživati članovi zajednice zapravo se odnosi na vrijeme do mesijanskog dolaska. Rabimo pomalo neobičan izraz *mesijanski dolazak*, zato što *Pravilo zajednice* ne govori o dolasku jednoga nego dvojice mesija. Nazivaju se Mesija Arona i Izraela (1QS 9,11), što znači da je jedan mesija svećenik, a drugi dolazi iz ostatka naroda i vjerojatno označava kraljevskog mesiju. Uz ta dva lika spominje se još i dolazak proroka koji, čini se, prethodi dolasku dvojice mesija. Ne navodi se vremenska distanca između njihovih dolazaka. *Pravilo zajednice* ne govori ni o vremenu nakon dolaska mesijanskih likova, nego o tomu kako treba živjeti do njihova dolaska. Ipak, u *Pravilu zajednice Izraela posljednjih dana* (1Q28a 2,11-15), dokumentu koji je čvrsto povezan s *Pravilom zajednice* nalazimo jedan detalj koji govori o eshatološkoj gozbi na kojoj se doduše spominje samo Izraelov mesija, ali on je u društvu svećenika koji u odnosu na njega u svakom pogledu ima prednost.

2.2. *Ratni svitak*

Ideja o pobjedi sinova svjetla nad sinovima tame posebno je razvijena u dokumentu koji nazivamo *Ratni svitak*.²³ Glavni rukopis nosi oznaku 1Q33 ili 1QM, prema početnom slovu hebrejske riječi *milhāmāh*, što znači *rat*, a ulomci toga dokumenta nađeni su i u četvrtoj kumranskoj pećini (4Q491-496). U tom spisu borbe su opisane vojnim rječnikom i čini se da odražavaju određenu povijesnu situaciju. Za jedne to je razdoblje borbe između Seleukovića i Ptolomejevića za prevlast na teritoriju Izraela u II. stoljeću prije Krista, dok drugi primjećuju kako opisi borbi odgovaraju načinu ratovanja rimskih legija,²⁴ što smješta nastanak toga spisa barem stoljeće kasnije. Zbog vojne terminologije u nekim dijelovima spisa čini se kao da je doista riječ o nekom vojnom priručniku. No *Ratni svitak* je teološko djelo. U njemu se ne govori o jednom ratu ili više njih u nizu zemaljskih ratova, nego o eshatološkom ratu u kojem se sinovi svjetla

²¹ Usp. Giovanni IBBA, *La teologia di Qumran*, Bologna, 2002., 35.

²² Usp. Paolo SACCHI, *Regola della comunità*, 68.

²³ Hrvatski naslov *Ratni svitak* doslovan je prijevod engleskog naslova *War Scroll*. No često se taj dokument naziva i *Rat sinova svjetla protiv sinova tame*. Tako npr. Nikola HOHNJEC, Apokaliptika u Kumranskim spisima, u: *Biblija danas*, 11 (2013.) 3, 18.

²⁴ Usp. Geza VERMES, *The Complete Dead Sea Scrolls in English*, 163.

bore protiv sinova tame. Rat je podijeljen u sedam bitaka. U nekima od njih nadvladavaju sinovi tame. No konačna pobjeda sinova svjetla unaprijed je najavljena. To idejno povezuje taj kumranski spis s novozavjetnom Knjigom Otkrivenja, gdje nalazimo istu misao. Kroz čitavu povijest događa se trajni sukob između dobra i zla, ali je pobjeda dobra unaprijed najavljena pa su i oni teški trenutci kada se čini da zlo nadvladava prožeti pobjedničkim pjesmama Dobra (npr. Otk 7, 8-17; 15,3-4; 19,1-10).

2.3. 11QMelkisedek

U jedanaestoj kumranskoj pećini pronađeno je trinaest ulomaka dokumenta označenog brojem 11Q13, koji na neobičan način tumači propise o Jubilejskoj godini, koje nalazimo u Lev 25,13 i Pnz 25,2. U dokumentu su uporabljeni i drugi biblijski redci koji potkrepljuju tumačenje jubilejskog povratka svakoga na svoju baštinu u duhovnom i eshatološkom smislu. Proglašenje oslobođenja sužnjima (usp. Iz 61,1) tumači se kao oslobođenje od grijeha, izbavljenje iz ruku Beliala i pridruživanje sinovima neba, čiji je vođa Melkisedek. On je središnji lik toga spisa. On izbavlja sužnje, sudi ljude i spašava ih. Poistovjećen je s anđelom Mihaelom i nazvan 'elôhîm. To je riječ koja inače znači Bog, ali se upotrebljava i u značenju nekoga drugog duhovnog bića. Tu se riječ 'elôhîm primjenjuje na Melksiedeka na temelju Ps 82,1: »Bog ustaje u skupštini 'bogova', usred 'bogova' sud održava«, čime je istaknuta njegova sudačka uloga. Taj je spis važan za proučavanje Melkisedekova lika u novozavjetnoj Poslanici Hebrejima u svjetlu židovske intertestamentarne literature, jer je u rabinskoj egzezezi Melkisedekov lik zanemaren.²⁵

2.4. Hramski svitak

Posljednji pronađeni i najduži od svih kumranskih spisa 11Q19 nazvan je *Hramski svitak* jer u najvećem svojem dijelu govori o izgradnji hrama prema nacrtu koji je Bog dao Mojsiju na Sinaju te o bogoslužju koje se u njemu treba slaviti prema, također od Boga objavljenom, blagdanskom kalendaru. Apokaliptički sadržaj toga dokumenta vezan je u prvom redu za pitanje identificiranja hrama o kojemu se govori. Taj hram po svojim dimenzijama velik je do nerealnosti i nije nikada povijesno sagrađen. No glavni problem je u tomu što

²⁵ Usp. Pierre-Émile BONNARD, Melksiedek, u: Xavier Léon DUFOUR I DR. (ur.), *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1969., 527.

se uz hram koji treba sagraditi narod u određenom povijesnom trenutku, a to je hram čiji je nacrt predstavljen u tekstu toga dokumenta, spominje i hram koji će »u dan stvaranja« (usp. 11Q19 29,9-10) uspostaviti sam Bog. Kakva je veza između jednoga i drugoga hrama i hoće li se u njima slaviti isti obredi, otvoreno je pitanje. Ono što povezuje vremenska razdoblja obaju hramova, jest neprekinuti odnos između Boga i njegova naroda.²⁶

2.5. 4QFlorilegium

Kao što svjedoči riječ *florilegium*, taj dokument, koji nosi oznaku 4Q174, donosi mali rukovet biblijskih odlomaka s njihovim tumačenjima. Među ostalim, navodi se i tumači tekst 2 Sam 7,10, koji se povezuje s Izl 15,17-18, gdje nalazimo ove riječi: »Dovest ćeš ih i posaditi na gori svoje baštine, na mjestu koje ti, Jahve, svojim učini boravištem, Svetištem, o Jahve, tvojom rukom sazidanim. Vazda i do vijeka Jahve će kraljevati.« Za to svetište dokument kaže da će biti uspostavljeno u posljednje dane i naziva ga *miqdāš 'ādām*, što možemo razumjeti kao svetište koje se sastoji od ljudi. To znači da zajednica sebe doživljava kao hram, a žrtve koje se u tom hramu prinose sastoje se od hvalidbenih djela, tj. molitava i hvalospjeva ili djelâ zakona, ovisno o tomu kako čitamo odnosni hebrejski izraz: *ma'āšē ha tôdāh* ili *ma'āšē ha tôrāh* (1Q174 frag. 1. stupac 1,7).²⁷ Prema nekim autorima, to može biti aluzija i na rajski vrt u kojem je živio prvi čovjek Adam.²⁸ Nakon grijeha čovjek je iz rajskoga svetišta istjeran, pa se u tom slučaju svetište u posljednjim vremenima zamišlja kao povratak čovjeka u stanje u kojem je uživao neporemećeno zajedništvo s Bogom.

2.6. Novi Jeruzalem

Spis nazvan *Novi Jeruzalem* pronađen je u šest fragmentarnih primjeraka i to u različitim kumranskim pećinama (1Q32; 2Q24; 4Q232, 4Q554–555; 5Q15; 11Q18). Najvažniji od njih su 5Q15 i 4Q554–555, jer je u njima sačuvana najveća količina

²⁶ Detaljnije o hramu u *Hramskom svitku* vidi u: Domagoj RUNJE, Vremeniti i vječni hram u kumranskome Hramskom svitku, u: *Crkva u svijetu*, 48 (2013.) 3, 359–379.

²⁷ Hebrejska slova τ (*d*) i τ (*r*) pišu se veoma slično pa ih u rukopisima nije uvijek lako razlikovati. Tako Florentino GARCÍA MARTÍNEZ – Eibert J. C. TIGCHELAAR, *The Dead Sea Scrolls: Study Edition*, I-II, Leiden, 1997./1998. (2000.), 352–353, u hebrejskom tekstu ima *ma'āšē ha toda*, a u engleskom prijevodu *the works of thanks giving*, dok Geza Vermes, *The Complete Dead Sea Scrolls in English*, 493, prevodi *the works of the Law*, što pretpostavlja hebrejski tekst *ma'āšē ha tora*.

²⁸ Usp. Nikola HOHNJEC, Apokaliptika u Kumranskim spisima, 17.

teksta koja omogućuje smisljeni okvir u koji su uklapaju ulomci ostalih rukopisa. Kombinacijom različitih rukopisa *Novoga Jeruzalema* može se rekonstruirati ovakav njegov nacrt.²⁹

1. Dvanaest gradskih vrata
 - opis i imena prema Jakovljevim sinovima
2. Nacrt grada podijeljen po blokovima kuća
3. Vodič pokazuje grad
 - vanjski zidovi
 - vrata i kule
 - stepenice
 - gradski blokovi
 - kuće u svakom pojedinom bloku
 - gradske kuće
4. Svećenici u hramu
 - žrtve, prinosi kruha, kâd
5. Zaključno proroštvo
 - kraljevstvo koje dolazi
 - posljednja bitka
 - pobjeda Izraela nad poganskim narodima

Dokument je napisan na aramejskom jeziku na prijelazu iz I. stoljeća prije Krista u I. stoljeće poslije Krista. Forma i sadržaj očigledno su nadahnuti vizijom novoga hrama, koju nalazimo u Knjizi proroka Ezekiel (40 – 48).

Lik, čije ime nije nigdje spomenuto u sačuvanom tekstu, kao vodič pokazuje »autoru« spisa, koji govori u prvom licu grad, čije se ime također ne navodi. Ime grada ne navodi se ni u usporednim dijelovima proroka Ezekiel 40 – 48, pa kumranski spis *Novi Jeruzalem* duguje svoje ime novozavjetnoj Knjizi Otkrivenja u kojoj se izričito govori o novom Jeruzalemu koji »silazi s neba od Boga« (Otk 22,2). Stoga se prema sudu nekih stručnjaka *Novi Jeruzalem* definira kao nešto između Ezekielova opisa budućega Jeruzalema i nebeskoga Jeruzalema u Knjizi Otkrivenja.³⁰ Grad opisan u *Novom Jeruzalemu* je izvanred-

²⁹ Usp. James VANDERKAM – Peter FLINT, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls*, 370, tablica 174.

³⁰ Usp. *Isto*, 369.

no velikih dimenzija (32 x 32 km)³¹, a u njemu se nalazi hram koji je također detaljno opisan.

Pokazivanje grada započinje izvan gradskih zidina koje imaju oblik pravokutnika. Grad ima dvanaest vrata, sa svake strane po troja, a nazvana su po imenima dvanaestorice Jakovljevih sinova kao i u *Hramskome svitku*.³² Unutar zidina nalaze se uredno poredani blokovi kuća između kojih se nalaze ravne, široke, kamenom popločane ulice.

Tekst u kojem se opisuje hram veoma je oštećen, ali se iz onoga što je sačuvano vidi da je i on sagrađen u obliku pravokutnika. Isto tako hram se pokazuje izvana prema unutra tako da taj dio dokumenta završava opisom Božjeg prebivališta. U dokumentu se opisuje i hramsko posuđe. Govori se i o svećenicima i hramskom bogoslužju, ali je u tome dijelu tekst veoma oštećen.

Osobito je zanimljiv fragment 2 rukopisa 4Q554, za koji se pretpostavlja da je pripadao zaključnom dijelu spisa. U tome fragmentu sadržano je proroštvo o konačnom kraljevstvu koje će doći nakon niza propalih kraljevstava. Na koncu će se odigrati i konačna bitka između naroda kojemu pripada primatelj vizije, tj. Izraela i poganskih naroda od kojih se u sačuvanom tekstu spominju Edomci, Moapci, Amonci i Babilonci. Pobjeda pripada Izraelu.

Zaključni komentar

Nakon što smo naveli kumranske dokumente koji u svojem naslovu imaju riječ *apokalipsa* i druge spise s apokaliptičkim sadržajima, prokomentirat ćemo u zaključku glavne apokaliptičke teme koje u njima nalazimo.

Prva od njih jest komunikacija zemaljskog i nebeskog svijeta. U *Apokrifu Knjige Postanka* ili *Lamekovoju apokalipsi* imamo uzlazni smjer u kojem se zemaljska bića obraćaju onima koji su prešli s ovoga svijeta. U apokalipsi bi u preciznom smislu trebalo ići u obrnutom smjeru, tj. s neba prema zemlji. No, kako je riječ o komunikaciji, uključen je i taj aspekt pa možemo govoriti o spoznaji koja svoj izvor ima u objavi s neba. U komunikaciju između zemaljskog i nebeskog svijeta možemo ubrojiti i uvjerenje u prisutnosti anđela među članovima zajednice, o čemu govori *Pravilo zajednice Izraela posljednjih dana*, premda tu nije riječ o verbalnoj komunikaciji, nego o ponašanju i obrednoj čistoći koja treba odgovarati toj prisutnosti.

³¹ Usp. *Isto*, 375.

³² Usp. 11Q19 39,12-13; 40,11-14.

Jedno od težih pitanja koje se provlači u različitim spisima jest podrijetlo zla i način na koji će ono biti pobijeđeno. Na pitanje podrijetla zla pokušava se odgovoriti tako da se ono poveže sa stvarnošću koja postoji izvan čovjeka (duh zla), ali koja može vladati čovjekom. Pitanje podrijetla zla logično pretpostavlja i pitanje podrijetla dobra. No podrijetlo dobra nije problematično jer je ono povezano s Bogom. Iz toga proizlazi da dobro po svojem podrijetlu prethodi zlu. Povijest se promatra kao stalna borba između dobra i zla, ali zbog svoje ukorijenjenosti u Bogu na kraju pobjeđuje dobro. Ta ideja posebno je izražena u *Ratnom svitku*, gdje je već na početku rečeno da će pobijediti sinovi svjetla, a onda su opisane njihove bitke sa sinovima tame.

Niz kumranskih dokumenata opisuje *povijest raspoređenu prema razdobljima*. Susrećemo to posebno u *Knjizi jubileja* i *Apokalipsi sedmica*. Ali to su tekstovi koji su poznati i izvana Kumrana. Stoga u odnosu na izvorne kumranske spise ovdje ističemo kako je periodizacija povijesti na neki način opet prisutna u *Ratnom svitku* koji govori o bitkama raspoređenim po određenom vremenskom slijedu. No bitna razdioba povijesti tiče se zapravo sadašnjeg vremena u kojem još postoji borba između dobra i zla te buduće konačne sudbine svijeta u kojoj će ta borba biti okončana pobjedom dobra.

Ta pobjeda povezana je s pojavom mesijanskih likova. Dva se mesijanska lika susreću u kumranskim spisima. To su Mesija Aronov i Mesija Izraelov. U *Pravilu zajednice* uz njih se spominje i prorok, ali ne možemo reći da je riječ o proročkom mesiji. Dokument *Mesijansko otkrivenje* govori o moćnim djelima po kojima će se Mesija prepoznati. No osim eshatološke gozbe u 1Q28a, nedostaju elementi koji bi detaljnije opisivali život zajednice nakon Mesijina dolaska.

Svakako u konačnom stanju svijeta važnu ulogu ima bogoslužje povezano s hramom. Bogoslužje nije samo sastavni dio života nego način života. Stoga je u nekim dokumentima poput *Hramskoga svitka* i *Novog Jeruzalema* ono u središtu interesa. Hramsko bogoslužje obavlja se prinošenjem propisanih svakodnevnih, blagdanskih, dragovoljnih i ostalih žrtava i ne poznaje se neki drugi način njegova funkcioniranja. Stoga je teško reći kakvo će biti bogoslužje koje se će se slaviti u vječnom hramu, pogotovo onom koji će, kako predviđa *Hramski svitak*, »u dan stvaranja« uspostaviti sam Bog. Možda nam u odgovoru na to pitanje mogu pomoći oni tekstovi (npr. *Pravilo zajednice*, 4QFlorilegium) u kojima kumranska zajednica sebe doživljava kao svetište, a hramske krvne žrtve zamijenjene su molitvama, hvalospjevima ili djelima zakona. No takvo je svetište privremeno, jer zajednica živi u iščekivanju hrama koji će uspostaviti sam Bog i u kojemu će se slaviti vječno i savršeno bogoslužje. Kako će ono izgledati, ukoliko nije riječ o prinošenju krvnih žrtava, ostaje otvoreno pitanje.

Ono što za Kumrance u svakom slučaju ostaje izvor trajne utjehe i nade jest uvjerenje da je sadašnje stanje privremeno, da se i u njemu uza sva ograničenja može ispravno slaviti Boga i da će se na taj način prispjeti do konačnog i vječnog bogoslužja.

Summary

APOCALYPTIC IN THE ORIGINAL QUMRAN DOCUMENTS

Domagoj RUNJE

Catholic Faculty of Theology, University of Split
Zrinsko-frankopanska 19, p.p. 329, HR – 21 000 Split
domagojrunje@yahoo.it

Although there is a rather small number of apocalyptic documents originating from Qumran, the apocalyptic issues are well present in the field of Qumran research. This article first lists the documents with the word apocalypse in its title. After that, the author presents other more important documents containing apocalyptic issues. Finally, he lists these apocalyptic themes: the last battle between Good and Evil; the messianic figures; periodisation of the history; the everlasting temple and its liturgy.

Keywords: *apocalypse, apocalyptic, eschatology, Qumran, Dead Sea Scrolls, Bible.*